

פרק ה עניני תשובה

א. גדולה תשובה, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם ^{אוצר החכמה} ה' ימלוך לעולם ועד, והוא יהי בעזרי. כולו (יומא פו:). הרמו, יחיד גימ' לב.

והאדם נקרא עולם קטן, שאפילו עשה תשובה רק בלב, ומתחרט באמת על עונותיו, מוחלין לו. היינו לכל האברים שחטאו במעשה.

ב. ¹²²⁴⁵⁶⁷השיבנו אבינו לתורתך וכו', והחזירנו בתשובה שלימה (תפילת שמו"ע). והרי צריך לחזור בתשובה קודם לימוד התורה, דאל"כ ולרשע אמר א' מה לך לספר חוקי. אלא יש ב' דרגות בתשובה, מה שמפסיק מלחטוא מכאן ולהבא, וכבר אינו רשע, כי עזב דרכו הרעה. וזה ודאי צריך להיות קודם לימוד התורה. אבל עדיין אין זה תשובה שלימה, עד שיתקן גם מה שחטא עד עכשיו. וע"כ על תשובה שלימה, אנו מבקשים אחרי השיבנו אבינו. לתורתך. שלהשלים הפגם א"א כ"א אחרי שלמד. שידע איך ומה לתקן, וזכות התורה שלמד מסייעתו לזה.

ג. ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. כשהאדם בא לקבל עליו עומ"ש בבחי' ה' מלך, בזו השעה בהוה. ובא היצה"ר בטענה מן הימים שעברו בחטא, צריך להשיב לו ה' מלך, שגם בעבר באיזה בחי' שהייתי, לא יצאתי מרשות השי"ת, כי מלכותו בכל משלה. ואח"כ בא היצה"ר להפילו מטענת גבול תבול, לא תוכל עמוד

ד. עבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר (יומא פו:). נראה שזה דוקא כשלא נתחרט בינתיים, אבל אם עשה תשובה ונתחרט אין מצטרפין. וענין נעשה לו כהיתר הוא, שאין לו הרהורי תשובה ע"ז. כי כשחטא פ"א נעשה מסך מבדיל בינו להשי"ת, רק שיש בו סדקים, מפני שאין יהודי עושה עבירה בלב שלם ולבו גוקפו, וע"י הסדקים עדיין עוברים אליו הרהורי תשובה. אבל כשחוטא עוד פעם באותה עבירה, מתעבה המסך, ושוב אין לבו שבור בקרבנו. וזהו נעשה לו כהיתר, כמו כשאדם ממלא תאותו בהיתר, נעשה מזה מסך מבדיל בינו להשי"ת, ואין בו סדקים מפני שיכול למלאות תאותו בלב שלם, כי הוא נבל ברשות התורה, ע"כ אין באים לו הרהורי תשובה ע"ז. וכשעבר ושנה נעשה מסך מבדיל עב, כמו מן ההיתר. ע"כ יש להזדרז תומ"י בתשובה, וירויח שאם אח"כ תקפו יצרו ונכשל, אין מצטרף לראשון. וכן כשעוסק בעניני היתר, להזהר לעשות ביראה, ולא בלב שלם למלאות תאותו ר"ל, כדי שלא יעשה מסך מבדיל ויוכל להתדבק בהשי"ת.

ה. האדם אעפ"י שידוע בנפשו שאין לו יראת שמים כלל, אסור לו לאמר כן

בפיו לאיש אחר, על עצמו כשרוצה לספר משפלותו. כי חוצפה היא לפני השי"ת אשר מכה"כ, לאמר אין אני ירא שמים. כ"א כשמספר זאת מתוך כאב לב גדול מאד, ושיכאב לו יותר מכל היסורים שבעולם. ואין ^{היה} העיקר להגיד שפלותו, רק לידע אינש מנפשי.

ו. בתחילה כשרוצה אדם לתזור בתשובה, צריך שיסיח דעתו מחטאיו כאילו לא חטא מעולם, ויתחזק ויחדש עצמו כברי חדשה וכתינוק שנולד, כמאה"כ ויגבה לבו בדרכי ה' (דה"י ב' יז—ו). וע"ז אמרו חז"ל (יומא כט.) הרהורי עבירה קשים מעבירה. ורק לאחר שעבר זמן בלא חטא, אז יקיים וחטאתי נגדי תמיד כדי שיהא לבו שבור, ויתודה על חטאיו.

ז. וחטאתי נגדי תמיד (תהלים נא—ה). הגם שצריך להאמין שהשי"ת הוא טוב וסלח, ובודאי מוחל למבקשים סליחה. אבל החוטא עצמו צריך שיחשוב שאיננו יכול למחול לעצמו, איך הי' לי החוצפה לעשות דבר המתועב בעיני יוצרי ובוראי, ולאחר שנתן לי דעת להבין האמת, בכ"ז עשיתי עצמי כלא ידע, מפני שכרות היצר המשכח את האמת ממני, ואף שהשי"ת ברוב רחמיו מקבלני, ופותח לי פתח להכנס בהיכל המלך, בכ"ז אני בוש מאד ממה שאני נזכר, שזה הרבה פעמים קירבני השי"ת לעבודתו, ואח"כ כשאירע לי איזה נסיון בשעת הסתר דעת, השלכתי את עצמי במקום לכלוך ר"ל, ועזבתי דעת האמת. ואף שצריך לעורר אז בלבו, יראת ה', כי החוטא צריך יותר לירא, אבל יבוש מאד

לעורר בלבו אהבתו ית', עדי ירחם המרחם. ח. והחזירנו בתשובה שלימה לפניך (בשמו"ע). פי' שיהי' גלוי וידוע רק לפניך שלימות התשובה, אבל אנחנו לא נדע מזה. כי הבעל תשובה צריך שידע תמיד שעדיין לא השלים תשובתו, כמאה"כ וחטאתי נגדי תמיד. רק אנו מבקשים מהשי"ת שהוא יודע השיעור והגבול, שיעזור לנו להרבות כ"כ בתשובה, עד שיתוקן מה שקלקלנו. וזהו מה שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה). ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם. אבל הבעל תשובה עצמו צריך לפחד תמיד שלא יחזור לסורו, כמא' חז"ל (אבות ב), אל תאמין בעצמד.

ט. כשעושה האדם חשבון נפשו ומרגיש שהוא משוקץ ומנוול ע"י עונותיו, ונשבר לבו לרסיסים, ונשפך לבו כמים לפני השי"ת. בזה הרגע הוא קרוב להשי"ת מאד, כי השי"ת משרה שכינתו על גמוכי רוח. וזה הענין מש"כ בווהר גודל מעלת בעלי תשובה, דבשעתא חדא, וברגעא חדא, קריבא לגבי מלכא. אבל הצדיק הנשמר מחטא, ומרבה במצוות ומעש"ט, א"א לו לשבר לבו ולהשפיל דעתו, רק ע"י שמשיג גודל כבוד השי"ת, ואז רואה שעדיין לא התחיל כלום בעבודתו ית'. ורק ע"ז זוכה להשראת השכינה, שאין הקב"ה מתקרב אלא לשבורי לב. ובזה יש לפרש מאחז"ל (ברכות ל"ז:), במקום שבע"ת עומדין שם, צדיקים גמורין אינם עומדין. כי הצ"ג אין לבו נשבר רק אחרי שמשיג גודל כבוד ה', אבל הבע"ת בכל רגע שנזכר בעונותיו לבו נשבר מאד.

לעשות עבירה ג"כ מובטח בהשי"ת, ועל אחת כו"כ כשרוצה לשוב להשי"ת בודאי יזמין לו הקב"ה כל הצטרכותו, ולא ידאג שמא על ידי התשובה יהי לו הפרעות לפרנסתו.

יג. כשירצה לחזור בתשובה, יראה שלא יהי בעצבות. ויתבונן שהרי העצבות הוא על מה שעבר על רצון ה', והעצבות היא גם נגד רצון השי"ת, ואיך יעשה תשובה בדבר שהוא נגד רצון ה', והוא כמו שמכבה אש בקש. ועיקר התשובה היא ע"י שמחה, כמו שתעה בדרך עקלתון, ואח"כ גודע לו שלא זו הדרך, הוא מלא שמחה, כי לולי זה הי' תועה עוד ימים ושנים. ומאה"כ כי בשמחה תצאו.

יד. ונחה עליו רוח דעת ויראת ה' (ישעי' יא). דעת ויראת ה' הם שני בחינות. כענין מה שאמרו חז"ל (שבת), מוראי על הקרובים יותר מן הרחוקים. וע"כ החוטא שמרוחק מן השי"ת קשה לו להשיג יראת שמים, ואיך יוכל לעזוב דרכו הרעה. רק ע"י הדעת שיתבונן בעניני עוה"ז, כי הכל הבל. ודעת הוא לשון התחברות, שבוה יתקרב להשי"ת, ויזכה להיות סר מרע מתוך יראת ה'.

טו. הן גאלתי אתכם אחרית כראשית. הכונה שאין שום נ"מ אם יהי הגאולה בזמן מאוחר או מוקדם, כי בעת שתהי הגאולה נבין טובת הגלות וסוד הגלות שהי' עד כה, עד שנרגיש בעצמינו שבאמת לא הי' שום גלות, ויהי' שוה כאילו נגאלים תיכף אחר החורבן. ולזה כתב הן גאלתי

י. מה שמועיל תשובה לעת זקנה, הגם שהיצה"ר פסק מן האדם, הוא משום ההרגל, שקשה יותר לעזוב ההרגל בזקנותו מימי חורפו, שאז עדיין אין האדם מורגל כ"כ בחטאיו, וצריך בעיקר ללחום עם רצון הלב. משא"כ ההרגל שבימי הזקנה כבר נכנס באיברי המעשה, וקשה מאד לשנותו. וכן ראיתי בשם הצדיק ר"מ טיטלבוים ז"ל, כי תיקוני התשובה שצריך לכל חטא וחטא כמה תעניות, זה רק למי שחטא פעם אחת ורוצה לתקן. אבל אם חטא הרבה פעמים ונשתרש בחטא, איך יתקן, וכי יתענה כל ימיו, אלא מפני שהפרישה מן ההרגל, קשה לאדם יותר מכל הסיגופים, וזה תשובת המשקל.

יא. תשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה (בתפילת ר"ה). ואהבת את ה"א בכל לבבך, זה תשובה, ולבבו יבין ושב ורפא לו, בינה ליבא, ובה הלב מבין. ובכל נפשך זה תפילה, ואשפוך את נפשי לפני ה' (ש"א א — טו). ובכל מאודך, בכל ממונך, זה צדקה, כל אשר לאיש יתן בעד נפשו (איוב ב — ד). וזהו בפ"ך זו תפילה. ובלבבך זה תשובה. לעשותו זו צדקה. עוי"ל בפ"ך זה וידוי על עונותיו. ובלבבך חרטה על העבר סור מרע. לעשותו עשה טוב. וכן בפ"ך זו תפילה, ובלבבך עבודה שבלב. לעשותו בחי' כל עצמותי תאמרנה. וכן בפ"ך זו צדקה (ר"ה ו). הרי עלי. ובלבבך הרצון ליתן, כל אשר לו בעד נפשו. לעשותו נודר ומשלם.

יב. גנבא אפום מחתרתא רחמנא קריא (בע"י ברכות סג). הרי אפי' כשהולך

אתכם, מעכשיו, ולא כתב אגאול אתכם. וכן הענין בעבודתו ית', שאם האדם מתעורר בתשובה, אז היצר מעוררו במ"ש על השנים שעברו. אבל באמת, כיון שהאדם שב בתשובה שלמה הרי הוא למעלה מן הזמן, וכאילו לא חטא מעולם. ואדרבא זדונות נהפכו לזכויות. וכן איתא במדרש, משקיבלתם עליכם עול תורה ומצוות מעלה אני עליכם, כאילו לא חטאתם מעולם.

טז. פלוגתא, חד אמר אתי דכא, וחד אמר אני את דכא (סוטה ה). הביאור בזה, כי יש אדם שהוא באמת שפל ונבזה מרוב עוונותיו המכוערים, אך אם הוא מכיר ערכו ובכ"ז מריח ריח האמת הנצחי, ורוצה להתקרב אל ה', ושופך כמים לבו על עוצם ריחוקו מן השי"ת, כי מרחוק ה' נראה לו,

ועובר זמן שמתחיל לטהר עצמו, ולהתבונן שיש עולם מלא אור, רק איך הוא יוכל להגיע לזה, ואיך יוכל לזכות להיכנס להיכל המלך, שהוא כ"כ דבוק ושקוע בתאוותיו, ועי"ז נשבר לבו בקרבו. אז השי"ת שהוא מלך רחמן, וקרוב ה' לנשברי לב, מקרבו ופותח לו פתח להיכנס להיכלו, כמו שהוא וזה ענין מגביה שפלים, והוא בחי' אתי דכא. אבל לפעמים יש אצל איש יהודי, שכל כך נשבר לבו בקרבו, ומתביש מרוב עוונותיו, עד שאינו רוצה בשו"א להיכנס למקום שאינו ראוי לו, עד שהשי"ת בעצמו מרוב טובו, יורד ומתקרב אליו במקום שהוא עומד וזה פירוש אני את דכא, וכן מסקנת הגמ'. וזה כונת לא גבה הר סיני למעלה. וענין זה עמוק מאד בעבודה שבלב.